

Tabajdi Gábor

A hírszerzők mindennapjai (1974–1983)

A Kádár-korszak titkosszolgálatainak történetével foglalkozó publikációk eddig kevés információt tártak fel a szervezet belső életéről. Ennek egyik oka, hogy az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) található források döntő többsége az egyes ügyekhez kapcsolódó dosszié, a szervezet mindennapjairól minimális mértékű irat maradt fenn. Alábbiakban egy olyan iratcsoportot mutatok be, amelynek segítségével betekintést nyerhetünk a leginkább konspirált módon dolgozó III/I. Csoportfőnökség mindennapi működésébe. A hírszerzés MSZMP szerveinek dokumentumai¹ nemcsak politika-, hanem társadalom- és mentalitástörténeti forrásként is hasznosíthatók.

Magyarországon nem alakultak ki a múltidézés olyan terei, ahol kézzelfoghatóvá válhatna a Kádár-korszak politikai rendőrségének világa. Különösen igaz ez a hírszerzésre, amelynek egykori épületeit 1990 után feltételezhetően a III. Magyar Köztársaság titkosszolgálatai hasznosították. A Terror Háza Múzeum a rákosista diktatúra időszakát, az ÁVH brutális világát jeleníti meg elsősorban. A hatvanas, hetvenes, nyolcvanas évek politikai rendőrségéről hasonló közvetlen élményeket nem szerezhethetünk. Így míg például Berlinben a Stasi egykori főhadiszállásán sétálva a látogatók megtekinthetik Erich Mielke² parancsnoki dolgozószobáját, tárgyalóját, sőt a titkárnői szobák melletti főzőfülkét, addig ilyen szembesülésre nálunk nincs lehetőség. Visszaemlékezések, oral history interjúk hiányában különösen kevés ismerettel rendelkezünk a hírszerzők mindennapjairól. Pedig a mélyebb elemzések szempontjából nem lehet érdektelen, hogy milyen körülmények között születtek azok a dossziék, amelyek jelenleg az ÁBTL-ben kutathatók. Milyen munkakörnyezetben dolgozhattak az egykori hírszerzők? Milyen tényezők befolyásolták tevékenységüket, világlátásukat? Milyen infrastrukturális lehetőségekkel rendelkeztek? A helyi MSZMP szervek hivatalos, pártzsargonban írt iratai, illetve az egyes beosztottak véleményét rögzítő havi információs jelentések ezekre a kérdésekre is válaszokat adhatnak.³

A hírszerzés az állambiztonság szervezetén belül is különleges helyet foglalt el. Miközben az itt dolgozók kivételes lehetőségekhez juthattak (elsősorban a külföldi kiküldetések révén), itt kellett megfelelni a legmagasabb szakmai és ideológiai követelményeknek is. Ezek teljesítése és ellenőrzése jelentős részben a pártapparátus, a Belügyminisztérium 3-as számmal jelölt pártszerveinek feladata volt. A BM III/I. Csoportfőnökség felépítéséhez igazodó MSZMP alapszervezeteknek ugyanis lényegében minden beosztott tagja volt, a pártvezetőségek és munkatársaik így a teljes – kb. 500 főre tehető – központi állomány felett fegyelmi és ellenőrzési jogkört is gyakoroltak. Az állampárt működéséből következően ők feleltek a központi direktívák helyi megvalósulásáért, ugyanakkor az általános politikai irányvonal követése mellett ők foglalkoztak a titkosszolgálati munka végrehajtásának gyakorlati kérdéseivel is.⁴

A hírszerzők világa egyfajta társadalmi zárványként is értelmezhető, hiszen amíg a hetvenes években, a „pangás évtizedében” az ideológiai szólamok fokozatosan kiüresedtek, a társadalom depolitizálódott, itt ezek a normák – legalábbis a mindennapi említés szintjén – fennmaradtak. A „szocialista ember”-ről, a „szocialista tudat”-ról megfogalmazott elképzelések itt rendszeresen megjelentek a dokumentumokban.⁵ A hírszerzés pártbizottsága 1975 után minden évben átfogó vizsgálatot indított egy-egy témakörben, melynek következtetéseit hasznosítani is igyekezett. 1976-ban egy olyan felmérésre került sor, amelynek során a „szocialista életmód és gondolkodás fejlesztésével kapcsolatos politikai munkát” tanulmányozták. Az összefoglaló értékelést négy fő szempont alapján készítették el: a hivatástudat, a társadalmi aktivitás és magánélet (!), a jövedelem és tulajdonviszonyok valamint a kulturális és művelődési helyzet kérdéseit elemezték.⁶ A már-már szociológiai igényű felmérés minden szempontból „kedvező” eredményeket hozott. (A vizsgálat összegzését lásd a 1.

dokumentumban.) Az eredményeket értékelő pártbizottsági munkatársak elégedettek voltak az állomány motivációs szintjével, a szocialista közösségi ethosz érvényesülésével, a politikai aktivitás mértékével. Kielégítőnek találták a kommunista normák érvényesülését a magánéletben is, bár az itt felsorolt jelenségek (anyagi visszaélések, iszákosság, családi élet felbomlása, élettársi viszony bejelentésének elmulasztása, az anyagiasság különböző megnyilvánulásai stb.) szerint az állomány tagjai nem egyszer kerültek szembe a pártállam (a közerkölcs szempontjából) konzervatívnak tekinthető etikai normáival.

A hírszerzők mentalitásának a dokumentumokból kiolvasható vonásai összefüggésbe hozhatók a belügyesekre vonatkozó egyéb ismereteinkkel. Az eddig feltárt, töredékes adatok arra utalnak, hogy a hetvenes években a BM III/I. Csoportfőnökségen is generációváltás történt. Az újonnan felvett fiatalok már a Kádár-rendszerben szocializálódtak, világképüket, személyiségüket annak intézményei, normái alakították. A forradalmi (csekista) lelkesedéssel végzett munka, az ellenséggel való direkt konfrontáció (1945, illetve 1956 után), a gyors karrier (felfelé irányuló mobilitás) lehetősége már csak az idősebb munkatársak élménye lehetett. Ezek helyét a kiépült, „konszolidálódott” titkosszolgálati szervezetben a mindennapi, bürokratikus munkavégzés vette át. Erre utalnak – többek között – azoknak a „káros” szemlélet- és magatartásformáknak a megjelenései, amelyek ellen a pártvezetés szükségesnek tartotta a fellépést. Az „elvtársias légkört” ezek szerint az elvtelen vezetés-ellenesség, a hamis perspektíva-szemlélet, az önkényes rangsorolás, a kollektív rendezvényektől való húzódozás jelenségei rongálták. Ugyanakkor a konszolidált rendszer és az életszínvonal-politika sikereit igazolták azok a megállapítások, amelyek a vagyoni- és tulajdonviszonyokról szóltak: az országos átlag feletti jövedelmével, munkája társadalmi megbecsülésével az állomány elégedett volt. Napi anyagi problémák körükben nem merültek fel. A hírszerzők 50–60%-a rendelkezett telekkel, hétvégi házzal illetve autóval. Azonban, viszonylagosan privilegizált helyzetük ellenére a fiatalok számára a hetvenes években is komoly gondot jelentett a lakáshoz jutás. Tehát a korban általában jellemző problémák őket sem kerültk el.

Az aktuális agitációs és propaganda irányelveknek megfelelően a pártállam minden szintjén tervezetek születtek a dolgozók „szocialista tudatának” fejlesztésére, közösségi életének megszervezésére. Az elvégzett pártmunkát a hírszerzőknél 1979-ben értékelték átfogóan. Az erről szóló dokumentum a szakmai munka szempontjából is alapvető elv érvényesülését rögzítette, amikor kimondta, hogy az állomány „elfogadja a kultúra pártirányításának alapelveit és sajátos módszereit”.⁷ Ugyanakkor a csoportfőnökségen belül végzett agitációs és pártmunka célját a nomenklatúrában rögzített feltételek elérésének segítségével összegezte. A pártszervezetek feladatát „szocialista hírszerzőtiszték” nevelésében határozták meg. Az összefoglalás azonban kritikusan szólt arról, hogy a pártalapszervezetek leszűkítették a kulturális nevelőmunkát közönségszervezésre, könyvterjesztésre, politikai évfordulók megemlékezéseire.⁸

Az általános műveltséggel kapcsolatban szintén 1979-ben készült felmérés⁹ (lásd a 2. dokumentumot). Ebben jól tetten érhető a központilag szervezett (nem piaci alapú) kultúrafogyasztás rendszere, ugyanakkor az összefoglaló eufemisztikusan fogalmazott mondatai arról árulkodnak, hogy a felülről jövő elvárások csak korlátozottan érvényesültek. Az ideológiai alapú mozgósítás fokozatos visszaszorulását mutatják a pártbizottság későbbi kulturális és közművelődési programtervezetei is.¹⁰ 1980–81-ben már csupán a nagyobb ünnepek (április 4., szeptember 29., november 7.) programjainak megszervezésével, és néhány más kulturális programmal – például a Vörös Hadsereg Déli Hadseregcsoporthoz tartozó Múzeumának meglátogatásával illetve Közművelődési Stúdió¹¹ megszervezésével – számoltak. A hírszerzés munkatársai szabadidejük eltöltésének, a kikapcsolódásnak más módjait részesítették előnyben. A BM Művelődési Ház keretében működő közönségszervezés például bizonyos műsorokra nem is tudta a jegyigényeket kielégíteni. Egy 1982-es információ e közkedvelt előadások közül a Mikroszkóp és a Vidám Színpad műsorait nevesítette.¹²

A sportolás, illetve a testedzés közösségi cselekvésként, szakmai követelményként és egészségvédelmi szempontból is a pártgyűlések napirendjére került. A munkaidőből biztosított kötelező sportfoglalkozások rendszerét a 13/1973. számú BM utasítás

szűntette meg, és elrendelte az önkéntességen alapuló tömegsportszervezetek megalakítását. Ennek szervezésére a III/I. Csoportfőnökségen is megalakult a Sportbizottság. Munkájuk átfogó értékelésére 1979-ben került sor. Az akkori felmérés szerint az állomány 1%-a versenyszerűen, 20–25%-a több-kevesebb rendszerességgel folytatott testmozgást. A hírszerzés munkatársai elsősorban a labdajátékok és az úszás iránt érdeklődtek. A rendszeres mozgás mellett a Pártbizottság sportbizottsága a KISZ-szervezettel együtt alkalmi sportnapokat is szervezett. A többségre jellemző mozgáshiányos életvitelt azonban nehéz lett volna sikerként beállítani. Az összegzése ezért egy másik – a gulyáskommunizmus hétköznapijairól árulkodó – szempontból is igyekezett megvilágítani a problémát: „A szabadidő kihasználása a mozgás és az egészséges életvitel kialakítása szempontjából már kedvezőbb képet mutat. Igaz, hogy állományunk döntő többsége nem sportol, rendszeres és szervezett testedzést nem végez. Viszont jelentős hányada (kb. 60%) hétvégi telekkel rendelkezik, és ott fizikai munkát is végezve bizonyos mértékig biztosítja regenerálódását. Viszonylag magas a gépkocsi tulajdonosok között a hétvégi, többé-kevésbé rendszeresnek nevezhető turizmus aránya is. Kedvezőnek tartjuk a kikapcsolódást szolgáló egyéb foglalatosságok – hobbyk – (barkácsolás, horgászat stb.) arányának növekedését is.”¹³

Az 1979. március 15-én tartott pártbizottsági ülés jegyzőkönyve azonban jóval kedvezőtlenebb adatokat rögzített az állomány fizikális helyzetéről. Az egy főre eső éves felmentési napok száma 16,8 volt. Az állomány 82%-át egészségesnek minősítették, az idült betegek száma 18% volt. Az arány csökkenését a kedvezményes nyugdíjba vonulási lehetőségek is segítették. Egészségügyi okból 1977-ben 5 főt szereltek le a csoportfőnökségről. A kedvezőtlen adatok miatt 1977-től már törekedtek arra, hogy a 45 évet betöltött munkatársak két évente gyógyüdülésen vehessenek részt. Az összesítések számai egyébként a magyar átlaghoz hasonlóan riasztó képet mutattak minden korosztályban. A fiatal (5–7 éve a hírszerzésnél dolgozó) 50 munkatárs közül 17 főnél állapították meg ideg-egészségi problémát, amelyet a helytelen „munkacentrikussággal” hoztak összefüggésbe.¹⁴ A megoldási javaslatokat vizsgálva Bogye János (1977–1989 között a BM III/I. csoportfőnöke) ígéretet tett, hogy a minisztériumi vezetésnél kezdeményezi, hogy a munkaidőből heti fél órát sportra lehessen szánni.¹⁵ Egy másik felmérés szerint lövészetre 50 munkatárs, míg uszodába 30 fő, teniszre pedig 15 fő járt rendszeresen, míg 10 „elvtársnő” vett részt kondicionáló tornán. Rajtuk kívül 150-re tették azoknak a számát, akiket az alkalmi testedzésbe be lehetett vonni. A rendszeres testedzés elősegítése érdekében a Csoportfőnökség Sportvezetősége összegezte a rendelkezésre álló lehetőségeket.¹⁶ A fennmaradt anyagokat vizsgálva mindenesetre úgy tűnik, hogy a (sport)propaganda és agitáció csak korlátozottan hatott az állományra. A közösségi megmozdulások helyett az individuális szabadidő eltöltés vált uralkodóvá.

A paternalista állam gondoskodása a bölcsőtől a sírig elkísérte a belügyi dolgozókat is. Esetükben azonban a szociális juttatások elkülönített (részben konspirált) rendszere jött létre. Az egészségügyi ellátás és a sportolás már említett példái mellett külön belügyes intézmények gondoskodtak a gyermeknevelésről (BM óvodák) és az üdülésről is. Ösztöndíjak segítették az állami tanulmányok elvégzését a szakmai és pártiskolákban történő tanulást. A munkatársak számára a lakáshoz való jutás szinte kizárólagos útja is a Belügyminisztériumon keresztül vezetett. (Valószínűleg ez lehetett a toborzások egyik fő ígérete.) Mindezekkel és a kisebb juttatásokkal (ruhapénz, utazási kedvezmények) kapcsolatos kérdések rendszeresen feltűntek a dokumentumokban.

Az üdülési lehetőségekkel, a beutalók elosztásával kapcsolatban folyamatos panaszokkal találkozhatunk az információs jelentésekben. A szabadságok megszervezése a konspirált körülmények között dolgozó hírszerzők számára nem lehetett könnyű. 1981-ben például a III/I. Csoportfőnökség 1535 belügyi üdülési beutalót kapott, ebből azonban 550-et felhasználás nélkül vissza is küldött. A Belügyminisztérium központjában a problémán az üdültetési felelősök összehívásával próbálták javítani. Ezeken az egyeztetéseken a hetvenes években már külön feladatként jelentkezett a BM-nyugdíjasok üdültetése. Ugyanakkor a gondoskodás jegyében megnyitotta kapuit a dobogókői kismamás üdülő is. A családi pótlék illetve a különböző szociális juttatásokkal kapcsolatos intézkedések is lecsapódtak az információs jelentésekben. Családalapítási kölcsönként 1982-ben 18000 forintot lehet kapni (ezt 1982-ben ötszázán kapták meg).

Családi ház építéséhez 60000 Ft (tiszthelyetteseknek 100 000 Ft) belügyi építési kölcsönt lehetett igényelni a hetvenes években. Ennek emelése 1982-ben került napirendre.¹⁷ A sírig tartó gondoskodást a hetvenes években 15000 forintban maximált temetési segély (BM síremlék állítása) tette teljessé.¹⁸ A juttatások elosztása a Csoportfőnökségi Szociális Bizottság feladata volt. Így 1981 szeptemberében, amikor csoportfőnökség jelentős számú lakáshoz jutott e testület döntött a kérelmekről. 1982-ben pedig a leadott gépkocsik megvásárlásának kérdéseit utalták hozzá.¹⁹

Az illetményekkel kapcsolatos kérdések szintén folyamatos beszédtemát adtak az állomány számára. Ezzel kapcsolatban tekintetbe kell venni a belügyesek sajátos helyzetét. Mivel ők – a magyar társadalom jelentős részéhez képest – nem vállalhattak másodállást, nem vehettek részt a második gazdaságban, teljes mértékben az állami újraelosztástól függtek. Ebből a szempontból érdemes idézni egy 1980 novemberi véleményt: „A 3-as alapszervezet tagsága úgy véli, hogy a szövetkezeti szolgáltatások gazdaságossá tételére a szövetkezeti bürokrácia leépítése a szolgáltató jelleg erősítésére hozott intézkedések eredményeinek publikálásával, népszerűsítésével, cáfolni lehetne a „maszek világ” felélesztéséről keletkezett helytelen nézeteket.”²⁰ Panaszaik hátterében egyfajta érdekérvényesítő törekvést is feltételezhetünk. Az információk jelentéseiben számos véleményt, megjegyzést, olvashatunk az év végi jutalmakkal (azok mértékével, esetleges elmaradásával) kapcsolatban. Eközben a hetvenes évek végén érzékelhetővé váló gazdasági krízis, az áremelések illetve a jelentősebb gazdaságpolitikai intézkedések (például az ötnapos munkahétre történő átállás) kérdései is megjelentek a hangulatjelentésekben.²¹

Az idősebb hírszerzőket a tervezett nyugdíjkorhatár-változások érintették elsősorban. A veterán állomány bővülésével az információk között megjelentek a nyugdíjas találkozókról szóló híradások is. Érdemes megemlíteni a társadalmi presztízzsel (munkásmozgalmi múlt elismerésével) kapcsolatos jelzéseiket is, amelyek tükrözik az idősebb generációk világlátását. „A Magyar Partizán Szövetség átszervezésével és a Magyar Ellenállók és Antifasiszták Országos Szövetsége megalakulásával lehetőséget adtak arra, hogy akik eddig nem voltak tagok, de az ellenállásban résztvettek, tagok lehetnek. Ezzel kapcsolatban felmerült több elvtárs részéről, mi az oka annak, hogy az 1956-os ellenforradalom leverésekor és azután több hónapon át fegyveres szolgálatot teljesítőket nem veszik fel a szövetségbe.”²²

Az állambiztonság dolgozóinak képzettségük szerint hármas követelményrendszernek kellett megfelelniük. Munkakörük betöltéséhez megfelelő állami-, párt-, és szakmai iskolai végzettséggel kellett rendelkezniük. Ez alól a régóta dolgozó, „tapasztalt” elvtársak esetében eltekinthettek a felettes szervek. Egy 1978-as átfogó vizsgálatot²³ követően intézkedéseket tettek a nyelvi képzés fejlesztésére, a tudományos kutatómunka elősegítésére, a publikálás (tanulmányok, tankönyvek) ösztönzésére. A fiatalabb operatív tisztek igényei ellenére azonban éveken át nem sikerült létrehozni a nyelvtudás fejlesztését elősegítő idegen nyelvi klubokat. 1979-ben a hivatásos hírszerző állomány 53%-a rendelkezett a megfelelő iskolai végzettséggel, 30%-ot mentesítettek, 17% pedig éppen a szükséges tanulmányait folytatta. Az ideológiai képzés (indoktrináció) szándéka mindenestre folyamatosan jelen volt a belügyesek életében. Igaz, hogy a művelődési viszonyok és a nyilvánosság átstrukturálódást is jelzik a párt dokumentumok ezzel kapcsolatos megállapításai: „A pártoktatás kivételével ritkán fordul elő, hogy az alapszervezetek foglalkoznának marxista-leninista, divatos polgári, vagy antimarxista nézetek kulturális vonatkozású kérdéseinek megismertetésével, vagy azok megvitatásával. A tagság a politikai oktatás tartalmát elegendőnek tartja erre a célra. Ugyanakkor egyéni beszélgetésekben sokszor bontakoznak ki éles viták egy-egy mű, műalkotás, színházi előadás, film, vagy TV-műsor kapcsán; s a tapasztalatok azt mutatják, hogy – az elméleti felkészültség hiánya ellenére is – a párttagság lényegében érti pártunk kulturális és művészeti politikáját, bár előfordulnak téves nézetek és fenntartások is ezzel kapcsolatban.”²⁴

A különböző bel- és külpolitikai eseményekkel kapcsolatban feljegyzett vélemények között igen sok sematikus megfogalmazás található, ahol feltételezhető, hogy a csupán a jelentést összeállító agit-prop titkár feladatteljesítéséről van szó (pl. a Kék fény, Magyar Rendőr híreinek kommentálása). Néhány esetben azonban

„életszerűbb” véleményeket olvashatunk. A valutázó „közel-keletiekről”,²⁵ az Interpol tagság fogadtatásáról, a belső tájékoztatásról, egyes belügyi akciókról (röplapozás, Charta '77 szerveződése) megfogalmazott állítások érdekes adalékokat szolgáltathatnak az adott állambiztonsági intézkedésekkel foglalkozó kutatóknak.

Az időszak legfontosabb változása a csoportfőnökség új objektumának elkészülése volt a Budakeszi úton. Az információs jelentésekben fennmaradt észrevételek a hivatalos pártbizottsági anyagoknál őszintébb bepillantást nyújtanak a hírszerzők mindennapjaiba.²⁶ A jelentéseket olvasva és rendszerüket áttekintve úgy tűnik, hogy egyfajta kezdetleges minőségbiztosítási rendszer jött létre. A felmerült panaszokra az illetékesek többnyire válaszokat is adtak a következő havi jelentésekben. Így a csoportfőnökségen belüli ellentétek, nézeteltérések mellett a szocialista hiánygazdaság következményeit is dokumentálták.

Az új irodákba beköltöző hírszerzők az előre kalkulálható változások mellett számos nem várt fejleménnyel is szembesültek. A munkába járás már az első napoktól sokaknak gondot okozott. A családok munkatársak a gyermekintézményektől (óvoda, iskola) kerültek távolabb. A tömegközlekedés problémái ugyanakkor majdnem mindenkit érintettek. A 22-es busz hónapokon át a panaszok központi témája volt. A belügy érdekérvényesítő „képességet” jelzi, hogy a BKV-nál nem sikerült elérni sem a balesetveszélyes megálló átépítését, sem a járatok sűrítését. A közlekedésfelügyeletnél pedig sokáig egy zebra felfestését nem sikerült kijárni, annak ellenére, hogy a helyszínen több baleset is történt.

Az új épületet számos hiányossággal adták át. Néhány helyen a záruk okoztak gondot, télen több épületben a fűtéssel akadtak problémák. A tisztasági, esztétikai viszonyokkal kapcsolatos kritikák alapja a takarítónő-hiány volt. Ennél azonban jóval jelentősebb problémára utal, hogy az alacsony bérek miatt a gépirónők és a gépkocsivezetők létszáma sem volt megfelelő. (Utóbbiak közül többen a jobb megélhetés reményében inkább a maszek taxizást választották.) Gondok akadtak továbbá az eszközparkkal is: a zúzógépek túl hangosan működtek, a vetítógépek pedig sokáig hiányoztak. A munkaviszonyok tehát nem voltak zavartalanok, de az osztályok elhelyezése összességében a korábbiaknál nagyobb megalégedést váltott ki. Az információs jelentések ugyanakkor egészen hétköznapi problémákról is beszámoltak. Ilyenek voltak a menzával kapcsolatos kritikák, vagy az, hogy télen a kellő mennyiségű lapát hiányában nehézkesen ment a hóeltakarítás. Előfordultak a hiánygazdaságra utaló egészen abszurd panaszok is: „Az elvtársak szóvá teszik, hogy a mosdóban nem szappan, hanem mosópor van a kézmosóban, amit károsnak tartanak. Kérik, hogy a mosópor helyett szappant helyezzenek el a mosdóban.” Az észrevétel mellé kézírással a következő megjegyzés került: „Földes e.! A költségvetésből ennyire telik. Akinek kényes a keze, hozzon szappant. Nem lenne baj, ha a dolgozók is időnként hoznának.”²⁷ A női munkatársak a bevásárlási lehetőségek hiányáról panaszkodtak, mivel az előzetes ígéretek ellenére az objektumban nem nyílt Közért. Így a „kenyérellátásban” még a pult alóli (!) árusítás is előfordult a központi épületben.

Az elkövetkező évek jelentései rögzítették a műszaki, infrastrukturális helyzettel kapcsolatos bonyodalmakat, a telefonközponttal kapcsolatos anomáliákat, vagy, hogy az elektromos írógépek javítása hónapokat vett igénybe. A kisebb fajsúlyú ügyeken túl érdekes adalékokhoz juthatunk a gépi adatfeldolgozással kapcsolatban is. Az információs jelentésben feljegyzett kérdésre adott hivatalos válasz így hangzott: „A Belügyminisztérium vezetése tudatában van annak, hogy a számítógépes adattárolásra a csoportfőnökségnek szüksége van. Ezért döntöttek amellett, hogy azt fel kell építeni. 3–4 éve amikor az építkezés megkezdéséről a határozat megszületett, még senki sem tudta, hogy 1982-ben milyen lesz a gazdasági helyzetünk. Ugyanúgy, ahogy több más beruházás megvalósításáról le kellett mondani, egyelőre a mi építkezésünk befejezéséről is le kell mondanunk, mert a költségvetésből a szükséges összeget nem kaptuk meg.”²⁸

A birtokba vett új objektumokban a hírszerzők még nagyobb zártságban, konspiráltan dolgozhattak. A problémák ellenére mégis ők álltak a belterjes belüleges világ képzeletbeli hierarchiájának csúcsán. Mindennapjaikat legfeljebb más belügyi szervekkel osztották meg. Ilyen alkalmak voltak a minisztérium belső ünnepei, programjai, például a BM Szakszervezeti Tanács Téli Téli-ünnepsége, vagy a közös

megemlékezések a Cseka megalapításáról. A csoportfőnökség életéhez hozzátartoztak a névadó ünnepek (KISZ szervezet), a különböző társadalmi munkák (pl. a patronált Dagály utcai óvodában, Sasad MGTSZ-nél, Express Ifjúsági Lapvállalatnál) is. Vizsgálatra érdemes továbbá, hogy kik voltak azok, akik (a pártszervezetek révén) bebocsátást nyertek a szigorúan őrzött intézményekbe. A korszakban a hírszerzésen előadást tartó külső előadók névsora²⁹ azt mutatja, hogy a pártközpont illetékesei, és a tudományos intézetek szakértői mellett, a megbízható hírességek is vendégeskedhettek a III/I. Csoportfőnökség központjában. Ezek a látogatások szintén nem maradtak visszhang nélkül. Az 1982. szeptemberi jelentés például egy belügyminiszteri vizit kapcsán az alábbiakról számolt be: *„Több elvtárs szóvá tette; nem érti a miniszter elvtárs legutóbbi látogatása alkalmával tett intézkedéseket. Ezek között: miért kellett a folyosókról eltávolítani, miért csak ez alkalommal kerültek virágok a bejárat részhez. Nem tartják valószínűnek, hogy ezt a vezető beosztású elvtársak igényelnék.”*³⁰

A hírszerzés MSZMP szerveinek iratait olvasva úgy tűnik, hogy elkülönülő, belterjes világuk ellenére a III/I. Csoportfőnökség munkatársai számos ponton érintkeztek a szocialista rendszer hétköznapjaival, beilleszkedtek a hetvenes évek mindennapjaiba. Viszonylag kedvező helyzetük ellenére hasonló problémák foglalkoztatták őket, mint a társadalom többségét. Munkahelyükön olyan a hiánygazdaságon alapuló infrastrukturális problémák jelentkeztek, amelyek a magyar munkavállalók többsége számára is mindennapi tapasztalatot jelentettek. A hírszerzők napi feladataikat egy konszolidált állam biztonságának érdekében, alaposan szabályozott módon (a „szocialista törvényesség” jegyében) végezték. Eközben hivatásuk révén ők rendelkezhetek a legpontosabb ismeretekkel arról, hogy a magyar gazdaság és társadalom állapota miként értékelhető világviszonylatban. Mentalitásukat a hetvenes évek szocializmusának az így megélt sajátosságai határozták meg. A rendelkezésre álló párt dokumentumok, összegzések különös kettősségben mutatják be a belső világukat. Az ideologikus elvárásokat rögzítő direktívák és a hétköznapokat tükröző források összevetése az operatív munka során keletkező anyagokkal újszerű eredményeket ígér. Az iratokból nyerhető részinformációk a korábbiaktól eltérő megközelítések, kutatások kiindulópontjai lehetnek. Az egyes ügyekhez kapcsolódó megjegyzések, a belügyesek mentalitásáról árulkodó vélemények mellett érdekesek lehetnek a titkosszolgálatok presztízsére, érdekérvényesítő képességére utaló információk is. Az MSZMP BM 3-as Bizottságának iratai így érdekesek a további vizsgálódásra.

Dokumentumok

1. Részlet „A szocialista életmód és gondolkodás fejlesztésével kapcsolatos politikai munka eredményei, problémái és feladatai”-ról szóló jelentésből, [1979. augusztus 13.]

A vizsgálódás megállapította, hogy az állományban a hírszerző-hivatástudat fogalma tiszta és torzításmentes és a követelmények szerint folyamatosan fejlődik. Fejlődött és tisztult az állomány perspektívaszemlélete: a többségnél élelcélt a képességeknek az eredményes hírszerző munkában való kibontakoztatása jelenti. Az elvtársak túlnyomó része a munkában szívesen kezdeményez és javaslatokkal él. Az állomány a hírszerzést olyan kollektív tevékenységnek tekinti, amelyben egyéni felelősségük súlya igen nagy. Ennek megfelelően élük át a sikereket és az esetenkénti kudarcokat is. E közös tevékenységben jelentősen fokozódott a kollektívák összekovácsolódása, amely akadályozza mind a túlzott önbizalom kifejlődését, mind az elégséges önbizalom elvesztését. Az idősebb és a fiatal generáció együttműködése általában harmonikus és konfliktusmentes.

Párttagságunk döntő többsége meggyőződéssel, magas felkészültséggel, élénk érdeklődéssel, alapvető kérdésekben folyamatosan tájékozódva vesz részt a párt politikájának végrehajtásában. Pártosan fellép a szocializmustól idegen nézetek és magatartás ellen, példát mutat az állami fegyelem, a törvények betartásában. Párttagságunk több mint 90%-a alapvetően Csoportfőnökségünk illetve a Pártbizottság keretei között végez társadalmi munkát. A munkahelyen kívül ők csak jelentősebb

össztársadalmi feladatokban vesznek részt, a vonatkozó határozat és útmutatás szellemében kezdeményezően és fegyelmezetten. Szinte minden alapszervezetnél egy-két elvtárs végez külső párt- vagy társadalmi szervezet keretében társadalmi illetve közéleti tevékenységet. Munkájukat az illető szervek elismeréssel nyugtázzák.

Az elvtársak túlnyomó többségének magánélete rendezett, megfelel a kommunista normáknak. Az utóbbi években azonban számosan súlyosan megsértették ezeket a normákat. (Anyagi visszaélések, iszákosság, családi élet felbomlása, a hivatás normáinak megsértése a partnerválasztásban, élettársi viszony bejelentésének elmulasztása, állampolgári fegyelem megsértése, az anyagiasság különböző megnyilvánulásai stb.) E kérdésekben állománygyűléseken, pártrendezvényeken a követelmények határozottan megfogalmazódtak, felerősödtek, s szükség esetén fegyelmi eszközök alkalmazásával is segítették a normák megszilárdítását, megvalósulását.

Párttagságunk egyöntetű megállapítása, hogy az átlagjövedelem csoportfőnökségünkön az országos átlag felett van. Ebben a végzett munka társadalmi elismerését, a megbecsülést látja. A besorolást a többség igazságosnak, a végzett munkával arányosnak tartja. Kiegyensúlyozottan élnek, a napi kiadásokban anyagi gond nincs. Állományunk kb. 50–60%-a rendelkezik gépkocsival, telekkel, hétvégi házzal vagy ezek mindegyikével. Nagy hányaduk a már külföldön szolgálatot teljesítettek közül kerül ki. Egyértelműen pozitívan értékeli azokat az erőfeszítéseket és intézkedéseket, amelyek a szociális ellátottság további javítása érdekében történtek. Emellett egyöntetű vélemény, hogy e területen ma is a legsúlyosabb és legégetőbb probléma a lakás. E gond egyes területek munkahelyi feszültségeket szül és elsősorban a fiataloknál azzal súlyosodik, hogy a magas albérleti díjak miatt nem tudnak lakásra megtakarítani. A megértés ellenére e kérdésekben minden szinten, ha átmeneti megoldáshoz is, még több segítséget várnak.

[MOL 898. f. 2/5. ő. e. 3–4. Géppel írt tisztázata]

2. Részlet az állomány általános műveltségéről 1979-ben készült felmérés tájékoztatójából. [1980. május 31.]

Az általános művelődési szokások között legelterjedtebb forma az olvasás. A Csoportfőnökségen eredményesen folyik a politikai tartalmú Kossuth-könyvek és a szépirodalmi művek terjesztése. Az egy főre jutó könyvvásárlás összege kb. 1000 Ft/fő évente mind politikai, mind szépirodalmi művek tekintetében. Jónak értékelhető a különböző kulturális, művészi kiadványok olvasottsága is. Kedvezőtlenebb viszont, hogy kevés alapszervezet kapcsolódott be a szervezett olvasómozgalomba, s a szépirodalmi művek terjesztésének is vannak megoldatlan problémái.

Párttagságunk 30–40%-a rendszeres színházlátogató. A tagság többi része esetenként, évente két-három alkalommal tekint meg színelőadásokat. A közönségszervezés a színházi előadásokra megfelelő, az igények kielégítése azonban nem, s megoldatlan a közönségszervezés rendszere is. Nagyon sok panasz hangzik el arról, hogy nehezen vagy egyáltalán nem lehet jegyet kapni egy-egy népszerűbb előadásra, vagy pedig a jegyek nagyon silány minőségűek. Kedvezőbb a helyzet a filmek megtekintésével. Részben szervezett, részben pedig egyéni keretek között a párttagság nagytöbbsége mozilátogató.

Alapszervezeteink kevés gondot fordítanak a zenei műveltség növelésére, s az igény is elmarad a várakozástól. Szervezett keretek között csak elvétve akad olyan rendezvény, amely zenei kultúránk fejlesztését szolgálja. Ezen a területen bőven van tennivaló, elsősorban az igények felkeltésével. Hasonló helyzet tapasztalható a művészeti kérdések terén is. A csekély érdeklődés nem ösztönözi a pártszervezeteket arra, hogy művészeti témakörökben előadás-sorozatokat, rendezvényeket tartsanak. Az országismereti előadások és kulturális tartalmú politikai tájékoztatók nem pótolják e területen a hiányosságainkat, s a szervezett kiállítás – és múzeumlátogatások is – melyeken a tagság 50–60%-a családtagjaival együtt vesz részt – inkább politikai

eseményekhez kapcsolódik. A képzőművészet és más művészeti ágak iránti érdeklődés felkeltése változatlanul napirenden lévő feladat.

[...]

Az alapszervezetekben a kulturális és közművelődési nevelő munka tervezetten, folyamatosan történik. A kulturális programok a tagság politikai, szakmai nevelését, a szocialista tudat fejlesztését, a látókör és ismeretek bővítését, az ízlés és kulturális színvonal emelését, összességében az általános műveltség szintjének emelését szolgálják.

Az elért eredmények azt mutatják, hogy a párttagság elsősorban azokban a kulturális programokban vesz részt szívesen, amelyek közvetlenül is elősegítik a szakmai feladatok eredményesebb teljesítését.

A megkívántnál kevesebb érdeklődés tapasztalható az irodalmi, de különösen a művészeti kérdések, a kultúra elméleti, ideológiai ismeretei iránt.

A munkaidőn kívüli kulturális és közművelődési programok iránti igény differenciáltan jelentkezik a párttagok életkorától, családi körülményeitől függően. A szabadidő felhasználása megoszlik a családi kötelezettségek teljesítése és az egyéni érdeklődés kielégítése között.

[MOL 898. f. 2/8. ő. e. 4-5. Géppel írt tisztázat.]

- ¹ A dokumentumok őrzési helye: Magyar Országos Levéltár (MOL) 898. fond. Az iratok teljesen rendezettek és egy évtizeddel (1998) ezelőtti felülvizsgálatuk óta, néhány lap kivételével kutathatók is.
- ² Erich Mielke (1907–2000) az NDK Állambiztonsági minisztériumának vezetője volt 1957–1989 között.
- ³ A Magyar Országos Levéltárban őrzött, a BM III/I. Csoportfőnökségről származó iratok évköre 1979–1983. A Belügyminisztérium más pártszerveinek iratai hasonló időszakokból maradtak fenn. A dokumentumokban szereplő részletes összegzések közül a legkorábbi az 1974. évet érinti.
- ⁴ Bogye János csoportfőnök például 1979-ben az MSZMP XII. kongresszusára készülve a gazdasági helyzet elemzéséből vezette le a hírszerzés új feladatait: „Beszélte arról, hogy a csf-ség és az 5-ös és a 14-es osztályok megerősítésével és létrehozásával a célkitűzések világos, a gazdasági szükségletek segítését kijelölő meghatározásával is javítani, fokozni kívánjuk eredményeinket a népgazdaság segítésében...” MOL 898. f. 2/4. ö. e. Emlékeztető az MSZMP BM 3-as Bizottsága 1979. július 17-i üléséről. A tudományos és műszaki hírszerzéssel 1972-től a BM III/I-5. osztály foglalkozott.
- ⁵ A pártzsargonban megírt iratokat természetesen árnyalják azok a megjegyzések, amelyek az információs jelentésekben maradtak fenn. Ezek bemutatását lásd alább.
- ⁶ MOL 898. f. 2/5. ö. e., 5–8. Emlékeztető az MSZMP BM 3-as Bizottsága 1979. október 4-i üléséről. Tájékoztató jelentés kulturális és közművelődési munkánk öt éves terve végrehajtásának főbb tapasztalatairól. A „szocialista életmód és gondolkodás vizsgálat megállapításai”.
- ⁷ A kulturális és közművelődési nevelőmunka középtávú tervét az MSZMP KB 1974. márciusi határozata alapján, a BM 3-as Pártbizottság 1976. március 26-i ülésén fogadták el. MOL 898. f. 2/5. ö. e. Emlékeztető az MSZMP BM 3-as Bizottsága 1979. október 4-i üléséről. Tájékoztató jelentés kulturális és közművelődési munkánk öt éves terve végrehajtásának főbb tapasztalatairól.
- ⁸ 1979-ben emlékeztek meg a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, a Cseka születésének, illetve a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásának 60. évfordulójáról.
- ⁹ MOL 898. f. 2/8. ö. e. Tájékoztató az általános műveltség és az irodalmi, művészeti ismeretek fejlesztése, az igények növelése és az ezekkel kapcsolatos pártpolitikai feladatok témakörében 1979-ben készült felméréséről.
- ¹⁰ MOL 898. f. 2/8. ö. e. Pártbizottsági kulturális és közművelődési programtervezet 1980–1981-re.
- ¹¹ Ennek keretében havonta idegen nyelvű filmek vetítését, negyedévente kerekasztal-beszélgetések rendezését, művészeti műsorok és vándorkiállítások bemutatását tervezték.
- ¹² Az információs jelentés szerint a Belügyminisztériumban a közönségszervezést egy 242 fős aktív-hálózat végezte. MOL 898. f. 4/4. ö. e. Dósa Máttyás, a BM Művelődési Ház parancsnokának válasza, 1982. március.
- ¹³ MOL 898. f. 2/2. ö. e. Emlékeztető az MSZMP BM 3-as Bizottsága 1979. március 15-i üléséről.
- ¹⁴ MOL 898. f. 2/2. ö. e. Emlékeztető az MSZMP BM 3-as Bizottsága 1979. március 15-i üléséről. Csordás László hozzászólása.
- ¹⁵ Ez az információs jelentések tanúsága szerint 1982-re meg is valósult. Lásd MOL 898. f. 4/4. ö. e.
- ¹⁶ Ezek a következők voltak: a József Attila Gimnázium tornatermében heti kétszer 2 órában karate-szakcsoport foglalkozás, alkalmi sportversenyek a Szamuely Tibor Laktanya lőpályáján, tenisz az Újpesti Dózsa téli és nyári pályáin (minden nap reggel 6-8 óra között). A hírszerzők továbbá BM igazolványukkal ingyenesen vehették igénybe a minisztérium (illetve az ahhoz tartozó Újpesti Dózsa) egyes intézményeit. 1979-ben például a Rudas uszodába kedd és péntek 18–19 óra között, a Széchenyi fürdőbe 17–19 óra között juthattak be kedvezményesen. Az Elektromos Sporttelepén tavasztól őszig focizhattak, teniszezhetek, úszhattak vagy tekézhettek és használhatták a BM Központi valamint az OTSH XXII. kerületi sporttelepét is. Az új objektumba 1-1 tornatermet, kondicionáló terem és erdei futópályát terveztek, emellett társadalmi munkában tenisz-, röplabda- és kézilabdapályák kialakításával is számoltak. Lásd MOL 898. f. 2/7. ö. e.
- ¹⁷ Ugyanakkor érdeklődést váltott ki a vagyonbevallási szabályok megváltozása, amely minisztertanácsi határozattal a lakásokkal kapcsolatban az adóbevallás felső határát 50000 Ft-ról (1971) 80000 forintra emelte. Lásd MOL 898. f. 4/3. ö. e.
- ¹⁸ Az összeg emelése a Honvédelmi Minisztérium gyakorlatára hivatkozva 1981 októberében vált kérdéssé. Lásd MOL 898. f. 4/3. ö. e.
- ¹⁹ A rendeleti szabályozás szerint az állami szervek által leadott gépkocsik megvásárlására a MERKUR-on keresztül volt lehetőség. A leadó szerv az autók 30–40%-ra jelölhet ki vevőt. 1981-ben, 1982-ben, 1983-ban a III/I. Csoportfőnökség évi 5–6 autót adott le, az elővásárlási jogot több mint 20 munkatárs kívánta megszerezni. Lásd MOL 898. f. 4/5. ö. e.
- ²⁰ MOL 898. f. 4/2. ö. e.
- ²¹ MOL 898. f. 4/4. ö. e.
- ²² MOL 898. f. 4/4. ö. e. 1982. februári információs jelentés.
- ²³ MOL 898. f. 2/2. ö. e. Jelentés a személyi állomány szakmai képzésének és továbbképzésének tapasztalatairól, fejlesztési terveiről, az agitprop és közművelődési munkabizottság és a 10-es osztály felmérése alapján, 1978. március.
- ²⁴ MOL 898. f. 2/5. ö. e.
- ²⁵ „Közrendvédelmi szerveinknek fokozottabb ellenőrzést kellene gyakorolnia a hazánkba beutazó külföldi állampolgárok felé. Ugyanis az elvtársak tapasztalata szerint a közel-kelti országokból beutazó személyek a

belvárosban, főleg az Astoria Szálló környékén, feltűnő harsány viselkedéssel és nagyköteg ötszáz forintossal hadonászva zaklatják a járókelőket, de főleg a nőket.” Lásd MOL 898. f. 4/ 1. ő. e.

²⁶ Az átköltözés kérdése 1979 októberében merült fel először az információs jelentésekben, 1979 novemberében a költözés elhalasztásáról értesítették a párttagokat. Lásd MOL 898. f. 4/1. ő. e.

²⁷ MOL 898. f. 4/ 3. ő. e.

²⁸ MOL 898. f. 4/ 4. ő. e.

²⁹ Az információs jelentésekben többek között a következő előadókat és előadásokat említik meg: Tóth Barna, Külpolitikai Kutató Intézet: Kína társadalmi helyzete; Horn Gyula, MSZMP KB osztályvezető-helyettes: Időszerű külpolitikai kérdések; Geréb Sándor, BM III/III. csoportfőnök-helyettes: A magyarországi belső ellenzék helyzete és törekvései; Knopp András MSZMP KB munkatársa: A szomszédos országokban élő magyarság; illetve Szirmai Mihály dr., MTA Világgazdasági Intézet; Szabó Imre, dr., ZMKA; Szilvási Lajos író; Ónódi György, MR külpolitikai rovatvezetője; Szikszai Béla, MSZMP KB Gazdaságpolitikai Osztályának helyettes vezetője; Farkas Bertalan és Magyar Béla úrhajósok. Lásd MOL 898. f. 4/1-5 ő. e.

³⁰ MOL 898. f. 4/4. ő. e.